

XVIII

a m ž i a u s
studijos

9

LIETUVOS

Didžioji Kunigaikštystė

Parlamentarizmas. Konstitucija. Visuomenė

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII

a m ž i a u s
studijos

9

LIETUVOS

Didžioji Kunigaikštystė

Parlamentarizmas. Konstitucija. Visuomenė

Sudarytoja

RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2023

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas tęstinis mokslo leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Londono universiteto koledžas | University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Praho Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Habil. dr. Andrej MACUK

Lenkijos mokslų akademijos Tadeuszo Manteuffelio Istorijos institutas |

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovicų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

PD habil. dr. Christiane SCHILLER

Berlyno Humboldtų universitetas | Humboldt-Universität zu Berlin

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo

Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-23-7)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Tilto g. 17, 01101 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale biblioteka.lt

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2023

© Straipsnių autoriai, 2023

© Lietuvos istorijos institutas, 2023

ISBN 978-609-8314-33-5

ISSN 2351-6968

TURINYS

- Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 8
Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 12

PARLAMENTARIZMO RAIDA

Andrzej Macuk

- Sejmiki poselskie Wielkiego Księstwa Litewskiego za panowania
Augusta III . . . 18
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės priešėiminiai seimeliai valdant
Augustui III. *Santrauka* . . . 47

Arnaud Parent

- The Political Writers Louis-Antoine Caraccioli, Simon Linguet and John
Lind, and the 1772 Partition of the Polish-Lithuanian Commonwealth: A Step
Towards Awareness of a Common European Membership? . . . 49
Politikos rašytojai Louis-Antoine'as Caracciolis, Simonas Linguet, Johnas Lindas apie pirmąjį
Lenkijos ir Lietuvos valstybės padalijimą (1772 m.): žingsnis link bendros narystės Europoje?
Santrauka . . . 73

Andrzej Stroynowski

- Wkład reprezentacji Wielkiego Księstwa Litewskiego w dorobek sejmów
grodzieńskich 1784 roku . . . 74
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atstovų indėlis į 1784 m. Gardino seimo
teisėkūrą. *Santrauka* . . . 92

Dorota Dukwicz

- Przemiany systemu rosyjskiej dominacji w Rzeczypospolitej na przełomie
lat 60. i 70. XVIII wieku . . . 93
Rusijos dominavimo Respublikoje sistemos pokyčiai XVIII a. 7–8-ojo dešimtmečių
sandūroje. *Santrauka* . . . 103

KETVERIŲ METŲ SEIMO VEIKLA

Adam Stankevič

- Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų teismų reforma
Ketverių metų Seime . . . 106
The Four-Year Sejm's Reform of the Courts of the Nobility in the Grand Duchy
of Lithuania. *Summary* . . . 128

Paweł Zajac OMI

- Stolica Apostolska a *Kodeks* Zamoyskiego – Refleksje Nuncjusza
Archettiego na marginesie sporu o reformę Rzeczypospolitej
w latach 1778–1780 . . . 129
Apaštališkasis sostas ir *Zamoyskio kodeksas* – nuncijaus Giovannio Andrea Archetti refleksijos
ginčų dėl Abiejų Tautų Respublikos reformos kontekste 1778–1780 metais. *Santrauka* . . . 144

Ewa Zielińska

Działalność hetmana wielkiego koronnego Franciszka Ksawerego Branickiego w pierwszych miesiącach obrad Sejmu Wielkiego w świetle korespondencji Stanisława Augusta z Filippo Mazzeim . . . 145

Lenkijos didžiojo etmono Pranciškaus Ksavero Branickio veikla Kerverių metų seime remiantis Stanislovo Augusto ir Filippo Mazzei korespondencija. *Santrauka* . . . 155

1791 M. GEGUŽĖS 3 D. KONSTITUCIJA

Andrzej Zakrzewski

Falszywe pierwszeństwo *Ustawy rządowej* z 1791 roku . . . 158

Netikras 1791 metų Valdymo įstatymo pirmumas. *Santrauka* . . . 168

Robertas Jurgaitis

Įstatymų leidžiamoji valdžia Abiejų Tautų Respublikos 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijoje: reformos kryptys ir ribų išgryninimas . . . 169

Legislative Power in the Constitution of 3 May 1791 of the Commonwealth of Both Nations: Directions of the Reform and Elucidation of Boundaries. *Summary* . . . 188

Richard Butterwick

Zaręczenie Wzajemne Obojga Narodów. Analiza języka politycznego . . . 190

Abiejų Tautų tarpusavio garantijų įstatymas. Politinės kalbos analizė. *Santrauka* . . . 203

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

Abiejų Tautų tarpusavio garantijų įstatymas 1791 metų masinėje komunikacijoje . . . 204

The Law of Mutual Assurance between the Two Nations in Mass Communication in 1791. *Summary* . . . 223

KONSTITUCIJA IR VISUOMENĖ

Rūta Janonienė

Maliatyčių bažnyčia kaip katalikų vienybės simbolis . . . 226

The Church of Maliatsichy as a Symbol of Catholic Unity. *Summary* . . . 246

Ewa Kula

Projekty wychowania obywatelskiego młodzieży w dokumentach

Komisji Edukacji Narodowej, poprzedzających wydanie *Ustaw* z [1781]

1783 roku . . . 247

Jaunimo pilietinio ugdymo projektai Tautinės edukacinės komisijos dokumentuose iki 1783 m. [1781 m.] Nuostatų paskelbimo. *Santrauka* . . . 260

Joana Vitkutė

Kasdienos dalyviai ir valstybės ateities kūrėjai: vaiko vaizdinys Pranciškaus Smuglevičiaus kūryboje . . . 261

The Participants of Everyday and the Creators of the Future of the State: The Image of the Child in the Works of Franciszek Smuglewicz. *Summary* . . . 288

Janina Kamińska

Środowisko Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego

a Konstytucja 3 Maja ... 290

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiosios mokyklos bendruomenė ir Gegužės 3 d. konstitucija. *Santrauka* ... 300

Lina Balaišytė

Apie ką kalbėjo Konstitucijos šventės? „Švelniosios revoliucijos“ epochos išskilmės ir jų dekoracijos ... 302

What did the Constitutional Festivals Talk about? The Celebrations and their Decorations in the Epoch of the ‘Gentle Revolution’. *Summary* ... 320

Katarzyna Buczek

Uroczystości związane z uchwaleniem i pierwszą rocznicą Konstytucji 3 Maja w szkołach Wielkiego Księstwa Litewskiego ... 322

Gegužės 3 d. konstitucijos priėmimas ir jos metinių minėjimas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės mokyklose. *Summary* ... 339

Danuta Kowalewska

Konstytucja 3 Maja w polskiej kulturze współczesnej ... 340

Gegužės 3 d. konstitucija šiuolaikinėje Lenkijos kultūroje. *Santrauka* ... 356

PUBLIKACIJA

Juozapo Albino Herbačiausko laiškas Augustinui Janulaičiui dėl 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos pirmojo vertimo į lietuvių kalbą.

Robertas Jurgaitis ... 358

RECENZIJOS IR ANOTACIJOS

Richard Butterwick. *1791 m. gegužės 3 d. konstitucija. Abiejų Tautų Respublikos testamentas*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021. – 178 p. ISBN 978-609-8183-86-3.

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė ... 364

Kad Tėvynė gyvuotų. Lietuva ir Lenkija 1791 m. konstitucijos epochoje: tarptautinės parodos katalogas, 2021 m. spalio 19 d. – 2022 m. sausio 16 d., Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai [Vilnius] / *O dobro Ojczyzny. Litwa i Polska w epoce Konstytucji 3 maja / To Keep the Homeland Alive. Lithuania and Poland in the Epoch of the 1791 Constitution*, sudarytojos Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Gintarė Džiaugytė-Burbulienė (serija *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų parodų katalogai*, t. XXXII), Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2022. – 600 p. ISSN 2351-7115, ISBN 978-609-8061-75-8. *Tomas Vaitkus* ... 367

Asmenvardžių rodyklė ... 370

Vietovardžių rodyklė ... 384

KONSTITUCJA 3 MAJA W POLSKIEJ KULTURZE WSPÓŁCZESNEJ

DANUTA KOWALEWSKA

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Adnotacja. Artykuł dotyczy obecności Konstytucji 3 maja w kulturze współczesnej. Przynosi odpowiedź na pytanie o sposób jej obecności w potocznej świadomości współczesnych Polaków. Pokazano w nim przykłady obchodzenia kolejnych rocznic uchwalenia Konstytucji w Polsce i za granicą. Zwrócono uwagę na towarzyszące im wydarzenia i ich wpływ na kształtowanie narodowej tożsamości Polaków. Przybliżono wybrane inicjatywy rocznicowe – państwowe i prywatne – realizowane w instytucjach edukacyjnych (muzea, szkoły) i pokazywane w mass mediach. Wspomniano również o nieprzemijającej popularności obrazu Jana Matejki (1891). Analiza zebranego materiału przynosi konkluzję, że znajomości faktu historycznego nie towarzyszy głębsza znajomość postanowień Ustawy i jej faktycznego znaczenia. Konstytucja pełni dziś funkcję świadomie kreowanego narodowego mitu.

Słowa kluczowe: Konstytucja 3 maja, narodowa tożsamość, kultura współczesna, pamięć historyczna.

Ustanowienie Konstytucji 3 maja [dalej – Konstytucji] od 230 lat wpływa na narodową tożsamość Polaków. To wyjątkowe na skalę europejską wydarzenie, „kamień milowy w polskiej świadomości historycznej”, „testament Polski niepodległej”, od początku stało się tematem szeroko reprezentowanym w kulturze¹. Ustawa majowa i jej architektki nadal inspirują poetów, malarzy i ludzi teatru². Zainteresowanie twórców pobudzają okrągłe rocznice uchwalenia Konstytucji (rozumiane jako wydarzenie mające na celu upamiętnienie ważnego fragmentu historii), łączące się zazwyczaj z licznymi inicjatywami nadzwyczajnego uczczenia tego faktu³.

1 Zob. Janusz Tazbir, Kamienie milowe polskiej świadomości historycznej, in: Idem, *Prace wybrane*, t. 4: *Studia nad kulturą staropolską*, Kraków: Universitas, 2001, p. 321–323. Autor umieszcza tekst ustawy majowej, wraz z *Pieśnią Legionów*, *Panem Tadeuszem* czy *Trylogią*, na liście dzieł, które kształtowały i kształtują nadal wyobrażenia o przeszłości i o tym, jak może ona wpływać na naszą przyszłość.

2 Zob. Teresa Kostkiewiczowa, Poezja polska XVIII wieku wobec Konstytucji 3 Maja, in: *Ku reformie państwa i odrodzeniu moralnemu człowieka: zbiór rozpraw i artykułów poświęconych dwusetnej rocznicy ustanowienia Konstytucji 3 Maja 1791 roku*, pod red. Piotra Żbikowskiego, Rzeszów: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 1992, p. 35–45; Zdzisław Libera, Konstytucja 3 Maja w oczach współczesnych jej poetów, in: *Niepodległość i Pamięć*, 2000, nr 16, p. 47–57.

3 Zob. Magdalena Piotrowska, Rocznicie narodowe jako medium pamięci kulturowej, in: *Napis*, 2019, nr 25: *Pamiętka, hold, laudacja w literaturze i kulturze*, p. 249–266.

Obchody 100. rocznicy uchwalenia Konstytucji przyczyniły się do powstania obrazu Jana Matejki *Konstytucja 3 maja 1791 roku* – ważnego rocznicowego artefaktu naszych czasów – na którym artysta uwiecznił przejście posłów, senatorów i wiwatujących mieszkańców stolicy do Kolegiaty św. Jana na zaprzysiężenie aktu. Centralną postacią dzieła jest marszałek sejm Stanisław Małachowski, triumfalnie niesiony na ramionach tłumu⁴. Podobnie jak inne obrazy Matejki, także i ten ma charakter symboliczny, kształtuje zbiorowe wyobrażenie świętowania tego dnia⁵. Nie wszystkie uwiecznione na płótnie osoby były obecne w stolicy podczas wydania, a niektóre z nich już wtedy nie żyły (np. prezydent Warszawy Jan Dekert). Ekspresja, przekazanie euforii świadków i wagi tego, co się zdarzyło powoduje jednak, że obraz mocno zapada w pamięć⁶.

230. rocznica Konstytucji obchodzona była jako oficjalne święto państwowe (przywrócone ustawą z 6 kwietnia 1990 r.), religijne – święto Matki Boskiej Królowej Polski, oraz jeden z trzech dni tzw. majówki. Wcześniej, przez wiele lat, celebrowano ją nieoficjalnie, a nawet potajemnie, co świadczy o wysokiej randze wydarzenia. Po odzyskaniu niepodległości obchody przybrały charakter masowy, a ich scenariusz zawierał kilka stałych elementów⁷. Obecnie jest to najważniejsze obok 11 Listopada polskie święto narodowe, czego konsekwencją bywa nie tylko niezliczona ilość oficjalnych akademii, nabożeństw oraz widowisk (wieczornice, pochody, spektakle teatralne, audycje radiowe, koncerty), ale i traktowanie tradycji sejmowej instrumentalnie przez rozmaite ugrupowania polityczne. Bardzo wyraźnie uwidacznia się to w wypowiedziach polityków w mediach społecznościowych, zwłaszcza na Twitterze.

4 Zob. Krystyna Maksimowicz, Stosunek opinii publicznej do Stanisława Małachowskiego w świetle ulotnej poezji politycznej w poezji Sejmu Czteroletniego, in: *Ku reformie państwa*, p. 137. Postaci marszałka poświęcona była wystawa „Stanisław Małachowski. Bohater – mit – symbol”, zaplanowana na Zamku Królewskim w Warszawie na kwiecień 2022 r. Towarzyszył jej katalog, który przybliży postać polityka i jednocześnie prezentuje recepcję antycznych motywów w sztuce nowożytnej, <https://arxregia.pl/wiwat-marszalek/?fbclid=IwAR2nztEfUVh0sbwTRE3BHMB6wUTJku3Xc74toEiv27jXEFfOD4717kcLe8> [dostęp: 22 02 2022].

5 Namalowanie obrazu o wymiarach 2,47 m × 4,46 m zajęło Matejce 10 miesięcy. Mistrz nie zdążył na setną rocznicę uchwalenia Konstytucji, skończył bowiem swoje dzieło w październiku 1891 r. Obecnie płótno znajduje się w zbiorach Zamku Królewskiego w Warszawie.

6 W wywiadzie Mikołaja Glińskiego z Tomaszem Szerszeniem, jednym z kuratorów wystawy *Czym jest Oświecenie?*, zorganizowanej w warszawskim Muzeum Sztuki Nowoczesnej w 2018 r., Szerszeń przypomina zaproponowaną przez Zdzisława Libełę interpretację projektu pomnika Konstytucji. Libeła zastanawia się, czy gdyby Konstytucja została upamiętniona w centralnym miejscu stolicy, przywiązywanie Polaków do oświeceniowych wartości byłoby inne. Kolumna Chwały miała stanąć w miejscu dzisiejszego Placu na Rozdrożu w Warszawie. Zob. <https://culture.pl/pl/artykul/tomasz-szerszen-oswiecenie-cigle-trwa-wywiad> [dostęp: 22 02 2022].

7 Konstytucja 3 maja została uznana za święto narodowe ustawą Sejmu Ustawodawczego z 29 kwietnia 1919 r. Obchodzono je do 1946 r., od 1947 r. dzień 3 maja był dniem roboczym, choć formalnie święto zostało zniesione dopiero w 1951 r.

27 listopada 2020 r. Sejm przyjął uchwałę w sprawie ustanowienia roku 2021 *Rokiem Konstytucji 3 Maja*. Za uchwałą głosowało 446 posłów, 1 był przeciw, 4 wstrzymało się od głosu⁸. W uzasadnieniu uchwały czytamy:

Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, świadomy znaczenia Konstytucji 3 Maja jako ważnego elementu pamięci zbiorowej, oddając hołd wszystkim, którzy przyczynili się do powstania tego wiekopomnego aktu – myślicielom politycznym, posłom na Sejm Czteroletni, przedstawicielom ówczesnego obozu patriotycznego oraz pokoleniom Polaków, których niezłomna walka pozwoliła na przetrwanie lat niewoli i odzyskanie niepodległości, zachęca do refleksji nad dziedzictwem Konstytucji 3 Maja współcześnie⁹.

Decyzja posłów nie tylko podkreśliła znaczenie ustawy majowej dla polskiej państwowości, ale również zobowiązała organy państwowe do godnego uczczenia doniosłej rocznicy. Na wezwanie to odpowiedziały liczne instytucje kultury. Utworzono stronę internetową, na której znalazło się kompendium wiedzy na temat Konstytucji (<https://konstytucja3maja.gov.pl/pl/>), stosowne materiały zamieszczono na platformie Wytwórni Filmów Dokumentalnych i Fabularnych w Warszawie (<http://www.wfdif.pl/pl/edukacja-filmowa/ozywiony-obraz/konstytucja-3-maja-1791-roku>).

Święto Narodowe Trzeciego Maja to święto radosne, bez martyrologii – co podkreśla Anna Grześkowiak-Krwawicz w filmie *Trzeci maja, czyli dziś* – nawiązując do powszechnego przekonania, że „Polacy mają pamięć o wydarzeniach martyrologicznych, że przesadzamy z tą pamięcią”, tymczasem „Konstytucja nie jest wydarzeniem martyrologicznym, jest wydarzeniem pięknym, budzącym powszechną radość”¹⁰. Wesoly, odświętny charakter tego dnia akcentowali już pisarze oświecenia (np. Franciszek Karpiński), wskazując na wyjątkowość rewolucji polskiej, jej łagodny przebieg, bez gwałtu, wojny domowej i rozlewu krwi obywatelskiej¹¹.

Uchwalenie Konstytucji natychmiast podniesiono do rangi faktu domagającego się utrwalenia w pamięci potomnych¹². Data 3 maja została wpisana niemal od razu do zespołu wydarzeń włączonych w pamięć wspólnotową i cyklicznie

8 <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/agent.xsp?symbol=glosowania&nrkadencji=9&nrposiedzenia=21&nrplosowania=168> [dostęp: 22.02.2022].

9 Uchwała Sejmu RP z dnia 27 listopada 2020 r. w sprawie ustanowienia roku 2021 Rokiem Konstytucji 3 Maja, *Monitor Polski*, 2020, poz. 1172.

10 <https://vod.tvp.pl/video/trzeci-maja-czyli-dzis,trzeci-maja-czyli-dzis,53611988> [dostęp: 22.02.2022].

11 Z. Libera, *Konstytucja 3 Maja w oczach współczesnych jej poetów*, p. 47.

12 Teresa Kostkiewiczowa, *Mnemozyne i córki. Pamięć w literaturze polskiej drugiej połowy XVIII wieku*, Toruń: Wydawnictwo UMK, 2019, p. 167.

przypominanych. W świadomości współczesnych Sejm Wielki był doniosłym wydarzeniem, z którym – mimo głosów krytycznych odnotowanych przez niektórych pamiętnikarzy – wiązano nadzieję na naprawę państwa¹³.

Gdybyśmy dziś postawili pytanie o sposób obecności Konstytucji w potocznej świadomości współczesnych Polaków, jako legendy czy jako programu, odpowiedź wydaje się oczywista: choć przez długi czas Konstytucja odgrywała obie te role, dzisiaj od rzeczywistych faktów ważniejsza jest historia skrywana w formie mitu¹⁴. Konstytucja pełni funkcję narodowego mitu, świadomie kreowanego, co podkreśla Anna Grześkowiak-Krwawicz, od momentu jej ustanowienia¹⁵. Badaczka pokazuje, jak doszło do tego, że *Ustawa Rządowa* stała się „obrazem nie odpowiadającym obiektywnej rzeczywistości, ale inspirującym i pobudzającym do działania”¹⁶. W obrazie tym mieszczą się: król, który nadaje Polakom konstytucję na ich wyraźną prośbę, przekonanie o pojednaniu wszystkich stanów, powszechna aprobata i radość z jej ustanowienia. W najnowszej edycji tekstu Konstytucji Stanisław August jest najważniejszym inicjatorem opracowania *Ustawy*¹⁷.

Zaprezentowanie Konstytucji od początku wynikało nie ze spojrzenia w przeszłość, w czas miniony i odległy, ale było skierowane ku przyszłości, miało utrwalić w pamięci potomnych, upamiętnić i nadać rangę historyczną temu, co zdarzyło się niejako na oczach świadków¹⁸. Upamiętnieniu miały służyć nie tylko utwory literackie, ale i rozległy repertuar znaków niewerbalnych: muzyka, elementy plastyczne, stroje i zachowania osób uczestniczących i obserwujących

13 Wypowiedź Zdzisława Libery na konferencji naukowej *Sejm Czteroletni i jego tradycje*, która odbyła się w Warszawie, 10–12 X 1988 r. Cyt. za: Tomasz Chachulski, *Sejm Czteroletni i jego tradycje* (Sprawozdanie), in: *Biuletyn Polonistyczny*, 1989, t. 32, nr 3–4, p. 95.

14 Pytanie to postawiła Zofia Libiszowska w 1991 r., w czasie dyskusji nad referatem Jerzego Skowronka, poświęconym tradycji Sejmu Wielkiego i Konstytucji 3 maja od trzeciego rozbioru do powstania listopadowego. Tomasz Chachulski, *op. cit.*, p. 97.

15 Anna Grześkowiak-Krwawicz, *Konstytucja 3 Maja – narodziny mitu*, in: Eadem, *Czy rewolucja może być legalna? 3 maja w oczach współczesnych*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2012, p. 155–183. Por. *Konstytucja 3 Maja. Narodziny legendy*, in: *Ku reformie państwa*, p. 143–157.

16 *Ibid.*, p. 143. W micie mieści się również porównanie sytuacji w Polsce przed i po ogłoszeniu konstytucji (przed – anarchia, słabość państwa, po – siła i rządność). Krwawicz próbuje też ustalić, dlaczego nie udało się stworzyć czarnej legendy czy antymitu Konstytucji, tak jak stało się to w przypadku Stanisława Augusta Poniatowskiego. Zob. filmik *Ciota na tronie – Stanisław August Poniatowski* na kanale YouTube „Historia bez cenzury”, <https://www.youtube.com/watch?v=FKUBLLn3czU> [dostęp: 22 02 2022].

17 *Konstytucja 3 Maja 1791. Na podstawie tekstu Ustawy Rządowej z archiwum Sejmu Czteroletniego przechowywanego w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie*, wstęp i opracowanie Anna Grześkowiak-Krwawicz, Warszawa: Archiwum Główne Akt Dawnych, Muzeum Łazienki Królewskiej, 2018. [Rec. Igor Barkowski, *My wszyscy z Niej... Wokół najnowszej edycji Konstytucji 3 Maja*, in: *Wiek Oświecenia*, 2019, nr 35, p. 220–232].

18 *Ustawę rządową upamiętnili*: Ignacy Krasicki, Franciszek Karpiński (*Pieśń na dzień Trzeci maja szczęśliwie doszłej konstytucji kraju*), Franciszek Dionizy Kniaźnin (*Na rewolucję 1794 roku; Hejnal na dzień 3 maja*).

wydarzenie, barwy narodowe, a także materialny akt symbolicznego rozpoczęcia budowy świątyni Opatrzności jako wotum narodowego za Konstytucję¹⁹.

Obchody 230. rocznicy uświetnić miało – jak podało Ministerstwo Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu – blisko 100 wydarzeń różnej rangi i zasięgu w Polsce, Litwie i w Ukrainie²⁰. Spośród propozycji związanych z obchodami rocznicy ministerstwo wymieniło m.in. koncert nadzwyczajny Orkiestry Filharmonii Narodowej, pokaz pełnometrażowego filmu dokumentalnego *Trzeci Maja, czyli dziś* (reż. Cyprian Demianiuk), przygotowany przez Biuro Programu „Niepodległa” we współpracy z wieloma instytucjami kultury, oraz warsztaty interpretacji tekstów poetyckich, prowadzone przez Teatr Muzyczny w Łodzi²¹. Na liście wydarzeń znajdziemy także wykłady organizowane przez Muzeum Narodowe we Wrocławiu, Muzeum Łazienki Królewskie, Zamek Królewski w Warszawie oraz Archiwum Państwowe w Kaliszu, warsztaty edukacyjne dla rodzin z dziećmi, a także liczne wystawy i pokazy, adresowane do wszystkich grup wiekowych. Konstytucja upamiętniana więc była na wiele sposobów²².

W 1991 roku z okazji 200. rocznicy wydarzenia odbyło się kilka ważnych konferencji i sesji naukowych. Ich pokłosiem są między innymi publikacje zbiorowe, tomy rozpraw i artykułów. Znalazły się w nich ustalenia dotyczące obecności *Ustawy* w literaturze polskiej i obcej, sztuce i mass mediach oraz w szkolnej, patriotycznej i obywatelskiej edukacji. Przynoszą one konkluzję, że znajomości faktu historycznego nie towarzyszy głębsza znajomość jej postanowień i faktycznego znaczenia. Konstytucja jest postrzegana jako „szacowny zabytek, szanowany przez pokolenia, ale mający charakter obiektu muzealnego”²³. Wypada o nim wiedzieć, wypowiadać się z szacunkiem, przy użyciu niepozbowionych patosu określeń, ale bez głębszego związku emocjonalnego. Konstytucja jest składnikiem kanonu świadomości narodowej, ale przestaje budzić emocje, towarzyszące sprawom i problemom otwartym. W rozważaniach badaczy pojawia się również myśl, że mimo upływu czasu, kolejnych zmian politycznych,

19 Teresa Kostkiewiczowa, *Mnemozyne i córki*, p. 169.

20 Zob.: <https://dzieje.pl/wiadomosci/mkdnis-blisko-100-wydarzen-uswietni-obchody-230-rocznicy-uchwalenia-konstytucji-3-maja>. Pełna lista wydarzeń zob. file:///C:/Users/DK/Downloads/Kalendarium_3_maj_2021.pdf [dostęp: 22 02 2022]. Odbyły się one zarówno stacjonarnie, jak i zdalnie.

21 <http://www.teatr-muzyczny.lodz.pl/tm-s-zajecia-online-teatru-muzycznego-w-lodzi-0> [dostęp: 22 02 2022].

22 Upamiętnianie rozumiemy tu za Kostkiewiczową jako: „kulturową formę uobecniania minionych wydarzeń bądź osób w celu oddania im czci, a więc przeniesienia ich w sferę publiczną i uczynienia elementem pamięci zbiorowej. Jeśli wspomnianie prowadzi do uobecnienia w teraźniejszości tego co minione, to upamiętnianie staje się rzutowaniem przeszłości w przyszłość. Edem, *Mnemozyne i córki*, p. 167. Por. Magdalena Saryusz-Wolska, Robert Traba, „*Modi memorandi?*” *Leksykon kultury pamięci*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2014, p. 509.

23 Grzegorz Matuszak, *Konstytucja 3 maja w świadomości współczesnej młodzieży polskiej*, in: *Konstytucja 3 maja w tradycji i kulturze polskiej*, pod red. Aliny Barszczewskiej-Krupy, Łódź: Wydawnictwo Łódzkie, 1991, p. 453.

społecznych i technologicznych, Polacy ciągle widzą Konstytucję 3 maja tak, jak widział ją Matejko w 1891 roku.

Obraz Matejki zrobił swoistą karierę w przestrzeni internetowej²⁴. Mit Konstytucji ulega tam reinterpretacji. Śladem intensywnego wirtualnego życia dzieła są memy, umieszczane na przykład na nieistniejącym już facebookowym profilu „Sztuczne fiołki”, najbardziej rozpoznawalnym miejscu internetowego „recyklingu” malarstwa. Co roku 3 maja pojawiała się tam nowa aktualizacja obrazu²⁵. Najbardziej znaną odsłoną memową płótna Matejki jest wersja, w której marszałek Stanisław Małachowski wypowiada zdanie „Ukochani w Bogu i Ojczyźnie rodacy! Przynoszę wam oto przepis na sałatkę jarzynową z jajkiem!”²⁶ Popularnością cieszyły się również warianty zaktualizowane o wypowiedź marszałka: „poprawiłem wszystkie przecinki. można drukować”, na stronie „Przecinki w niewłaściwych, miejscach”²⁷, lub „Artykuł w czasopiśmie punktowanym z listy B!” umieszczony na funpage’u Komitetu Kryzysowego Humanistyki Polskiej 3 maja 2015 roku²⁸.

Rytuały rocznicowe to nie tylko ważne wydarzenia historyczne, ale też modelowe widowiska kulturowe, pełniące funkcję metakomentarza społeczno-g^o²⁹. Udział w tych ceremoniach prowadzi zarówno do wspólnego przeżywania i identyfikacji czy integrowania wspólnoty, jak i do łagodzenia konfliktów czy antagonizmów, przywracania równowagi społecznej, a nawet zmiany narracji historycznej. To, co postrzegane było wcześniej jako kontrowersyjne, nabiera pozytywnych konotacji. Jubileusz zaszczepia w społeczeństwie nową narrację o wydarzeniu.

W tym miejscu powołam się na wypowiedź dyrektora Instytutu Historii Litwy Alvydasa Nikžentaitisa z okazji ogłoszenia w Litwie roku 2021 Rokiem Konstytucji 3 Maja oraz Zaręczenia Wzajemnego Obojga Narodów:

Uchwalenie Konstytucji 3 maja na Litwie nie jest zbyt dobrze znane, niektórzy uważają, że zapoczątkowało ono utratę niezależności naszego kraju, ale zauważamy też, jak w ciągu ostatnich lat stopniowo utrwała

24 Zob. Agata Wdowik, Patriotyzm popkulturowy. Malarskie motywy doby oświecenia we współczesnej przestrzeni wirtualnej oraz publicznej (1995–2015), in: *Kultura i Historia*, 2016, nr 29, p. 171–174.

25 Obrazy Jana Matejki są najbardziej wyraźnym zderzeniem stylu powagi dziewiętnastowiecznej historiografii i internetowego memu. Zob. P. Lewandowski, *Jan Matejko i internetowe memy, czyli kto się śmieje z historii Polski?*, <https://histmag.org/Jan-Matejko-i-internetowe-memy-czyli-kto-sie-smieje-z-historii-Polski-8342> [dostęp: 22 02 2022].

26 Sałatka jest tu kwintesencją idei polskości w jej kulinarnej odsłonie. Por. Agata Wdowik, *op. cit.*, p. 172.

27 Wpis został już usunięty z facebooka.

28 <https://www.facebook.com/komitetdlahumanistyki/photos/a.333019320192691.1073741830.250994921728465/414366602057962/?type=3&theater> [dostęp: 22 02 2022].

29 Magdalena Piotrowska, *Rocznice narodowe*, p. 250.

się w społeczeństwie wiedza o tym wydarzeniu i świadomość jego znaczenia – stwierdził Nikžentaitis³⁰.

Można twierdzić, że ukoronowaniem polsko-litewskich obchodów Konstytucji 3 maja i Zaręczenia Wzajemnego Obojga Narodów była międzynarodowa wystawa „O dobro ojczyzny. Litwa i Polska w epoce Konstytucji 3 maja” w Pałacu Wielkich Książąt Litewskich w Wilnie, przygotowana przez polskich i litewskich muzealników, uroczyste otwarta 19 października 2021 roku³¹. Zwiedzający mogli zobaczyć m.in. oryginał rękopiśmienny Konstytucji przechowywany na stałe w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie³².

Czynniki modyfikujące formę upamiętniania to nie tylko polityka, ale też rozwój technologii (nowe media), zmiana narracji muzealnej oraz czynniki niezależne, np. pandemia. Dzięki wydarzeniom organizowanym za pośrednictwem Internetu, instytucje kultury mogą docierać do każdego domu na niespotykaną dotąd skalę³³.

Sytuacja pandemiczna wymusiła niejako zdatną formę uroczystości rocznicowych. Media społecznościowe, takie jak Facebook, pomogły je nagłośnić – każda impreza czy wykład anonsowane były poprzez utworzenie wydarzenia. Zapisywane i wielokrotnie odtwarzane, łączą się często z interesującą dyskusją w komentarzach. Nowe media pozwalają usprawnić organizację działań adresowanych do jak najszerszych kręgów społeczeństwa (biegi narodowe) oraz pomagają włączyć je do czynnego udziału w wydarzeniach. Koncert multimedialny „Konstytucja 1791”, zorganizowany przez Stowarzyszenie Jazz Poznań, można zobaczyć na Facebooku i Instagramie³⁴. W warstwie słownej koncert łączy teksty piosenek, cytaty z Konstytucji i aktorskie interludia – krótkie wstawki wprowadzające słuchaczy w świat ostatniej dekady XVIII wieku³⁵. W warstwie muzycznej spektakl nawiązuje wyraźnie do współczesności, przez co tworzy zrozumiały dla słuchaczy klimat spójnej opowieści. Spektakl uzupełnia warstwa wizualizacji, w tym grafiki i animacje oraz realizowany w wybranych lokalizacjach mapping (oświetlenie

30 W Litwie dzień Konstytucji 3 maja jest zaliczany do „dni upamiętnianych”, ale nie jest wolny od pracy. Tradycja obchodów tego święta dopiero się rodzi. Od kilku lat okolicznościowe uroczystości są organizowane wspólnie ze stroną polską. Zob.: <https://dzieje.pl/wiadomosci/nikzentaitis-na-litwie-obchody-konstytucji-3-maja-beda-popularyzowac-wydarzenie> [dostęp: 22 02 2022].

31 Współorganizatorami wystawy był Instytut Adama Mickiewicza oraz Zamek Królewski w Warszawie. Patronat nad wydarzeniem objęli prezydenci Polski i Litwy, Andrzej Duda i Gitanas Nausėda.

32 <http://www.wilnoteka.lt/artukul/okolo-16-tys-osob-zwiedzilo-wystawe-o-epoce-konstytucji-3-maja> [dostęp: 22 02 2022].

33 Zob. wypowiedź wicepremiera i ministra kultury, dziedzictwa narodowego i sportu Piotra Glińskiego, <https://www.gov.pl/web/archiwum-kulturalisport/obchody-230-rocznicy-uchwalenia-konstytucji-3-maja-100-wydarzen-online-i-stacjonarnie> [dostęp: 22 02 2022].

34 <https://www.facebook.com/jazzpoznan/posts/1654095871593150> [dostęp: 22 02 2022].

35 *Ibid.*

wybranych elementów obiektu za pomocą światła projektora, przygotowaną wcześniej animacją). Fragmenty koncertu, zatytułowane „Sądy”, „Król, władza wykonawcza”, „Sejm, władza ustawodawcza”, ukazywały się w mediach społecznościowych co tydzień od czerwca do listopada 2021 roku³⁶.

W obchodach 230. rocznicy bardzo wyraźnie uobecniła się ogólna tendencja do unaoznaczenia upamiętnianego wydarzenia w żywych obrazach, inscenizacjach czy widowiskach posiadających cechy rekonstrukcji historycznej, która rozwinęła się i spopularyzowała na przestrzeni ostatnich dwóch dekad. Po 1989 roku ukształtowały się w Polsce nowe sposoby kontaktu z historią, sprzyjające indywidualnej relacji jednostki z wybranymi fragmentami minionej rzeczywistości. Relacje te mają charakter bezpośredni i umożliwiają osobiste, zmysłowe doświadczenie przeszłości³⁷. Inszenizacje w znaczący sposób wzmacniają siłę ich oddziaływania. Źródłem tej siły wydaje się być nastrój entuzjazmu, który miały wywoływać.

Członkowie grup rekonstrukcyjnych w odpowiednich strojach, przy użyciu artefaktów z danej epoki (zarówno oryginalnych, jak i współczesnych replik) odtwarzają konkretne zdarzenia z przeszłości albo wybrane aspekty życia w danym okresie historycznym³⁸. Jako przykład może posłużyć wzorowana na procedurze z końca XVIII wieku uroczysta zmiana warty przy Wieży Więzienniczej w Gdańsku, od kilku lat organizowana 3 maja przez członków Projektu Historycznego „Garnizon Gdańsk”. Rekonstruktorzy ubrani są w granatowo-białe mundury, podobne do używanych przez gdańskie wojsko w czasie, kiedy uchwalano Konstytucję³⁹. W 2021 roku w Radomyślu Wielkim (woj. podkarpackie) obchody jej uchwalenia uatrakcyjnił udział Grupy Rekonstrukcji Historycznej „Piast”, która wystąpiła w strojach szlacheckich. Ciekawą inicjatywą było również odtworzenie obchodów rocznicowych, które odbyły się 3 maja 1807 roku w Warszawie. W spektaklu wzięły udział aż trzy grupy odtwórstwa historycznego.

Osobny problem stanowi komercjalizacja obchodów i pamiątki z nimi związane: kotyliony, przypinki, flagi, chorągiewki, biało-czerwone balony a nawet „rokokowe” peruki, potrzebne do inscenizacji i zabaw kostiumowych, zwanych „eventami”. W Internecie odnaleźć można wiele sklepów z odzieżą „patriotyczną”, które oferują koszulki z grafikami nawiązującymi do *Uchwały Rządowej* i Sejmu Czteroletniego. Konstytucja staje się tu atrakcyjnym towarem, który można sprzedać.

36 Całość można zobaczyć na stronie: <https://www.konstytucja1791.pl/> [dostęp: 22 02 2022].

37 Zob. Piotr T. Kwiatkowski, Jaką historią interesują się Polacy? Pytanie o kształt pamięci zbiorowej i jej przemiany po 1989 roku, in: *Historia Polski od-nowa. Nowe narracje historii i muzealne reprezentacje przeszłości*, pod red. Roberta Kostro, Kazimierza Wóycickiego i Michała Wysociego, Warszawa: Muzeum Historii Polski, 2014, p. 138.

38 Magdalena Stulgis, Pomiędzy rekonstrukcją, odtwórstwem a inscenizacją, czyli próba analizy zjawiska rekonstrukcji historycznej, in: *Pamięć i Sprawiedliwość*, 2013, nr 2, p. 135.

39 <https://www.gdansk.pl/wiadomosci/historyczna-zmiana-warty-przy-katowni-rekonstruktorzy-z-garnizonu-gdansk-zachwycili-mieszkancow-i-turystow,a,145008> [dostęp: 22 02 2022].

Akcja „zrób sobie zdjęcie ze Stasiem”, zainicjowana przez grupę teatralną Płockiego Ośrodka Kultury i Sztuki, to kolejny przykład potrzeby nawiązania namacalnego kontaktu z postaciami historycznymi. Aktorzy z Płocka odegrali scenę ze słynnego obrazu Matejki. Na płockim rynku, pośród wiwatującego tłumu w perukach, frakach i kontuszach, można było ujrzeć króla Stanisława Augusta Poniatowskiego a obok niego, niesionego przez tłum, marszałka Stanisława Małachowskiego z konstytucją w dłoniach. Obaj byli jakby żywcem wyjęci z obrazów Matejki i Bacciarellego⁴⁰.

Częścią uroczystości rocznicowych zorganizowanych 16 maja 2021 roku na warszawskiej Woli był plenerowy happening muzyczno-historyczny. Organizatorzy w materiałach promocyjnych zapowiadali, że w czasie imprezy publiczność będzie mogła zobaczyć oryginalnej wielkości kopię *Konstytucji 3 maja 1791 roku* Matejki, a kustosz Zamku Królewskiego przypomni historię powstania obrazu.

Będzie można [...] także zobaczyć wielki, wspaniały pochód króla, szlachty oraz marszałków Litwy i Polski, do katedry świętego Jana, aby zaprzysiąc Konstytucję i złożyć w ofierze Ojczyznę⁴¹.

Warto przypomnieć, że w 2012 roku w czasie XXII Biegu Konstytucji 3 Maja, którego partnerem strategicznym było PKO BP na warszawskiej Rotundzie eksponowano uwspółcześioną wersję płótna Matejki⁴².

Obrazowi *Konstytucja 3 maja 1791 roku* poświęcony jest jeden z filmów z cyklu edukacyjnego „Jan Matejko – Historia w ożywionych obrazach” w reżyserii Marka Brodzkiego, przedstawiający kluczowe momenty historii Polski w formie filmowo „ożywionych” obrazów artysty⁴³. W filmie obserwujemy posłów tuż przed dojściem do Kolegiaty Świętojańskiej, jesteśmy świadkami dyskusji o Konstytucji i sprzeciwu szlachty wobec uchwalenia tego ważnego dla polskiej historii dokumentu. Warstwie fabularnej towarzyszy komentarz historyków. Autorzy projektu chcieli umożliwić widzom

wejście do wnętrza obrazu, przyjrzenie się jego bohaterom, wysłuchanie ich rozmowy, a także poznanie kontekstu historycznego, w jakim

40 Marcello Bacciarelli, Portret Stanisława Augusta w stroju koronacyjnym, 1768–1771.

41 Wypowiedź Marii Reif z Fundacji Art. Zob. <https://warszawa.tvp.pl/53834321/konstytucja-3-maja-plenerowy-happening-muzycznohistoryczny-w-warszawie> [dostęp: 20 02 2022].

42 <https://media.pkobp.pl/69603-pko-bank-polski-partnerem-strategicznym-xxii-biegu-konstytucji-3-maja> [dostęp: 20 02 2022].

43 Cykl filmów *Jan Matejko – Historia w ożywionych obrazach* powstał dzięki wsparciu finansowemu Ministerstwa Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu. Cykl uzyskał patronat Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego. Zob. <https://www.polskieradio.pl/9/317/Artykul/2726851,Konstytucja-3-maja-na-ekranie-Trzeci-maja-czyli-dzis> [dostęp: 20 02 2022].

znajdowała się Polska tuż przed momentem, kiedy wszyscy bohaterowie zastęgli zamknięci w klatce czasu i ramie malarskiego dzieła⁴⁴.

W zamierzeniu pomysłodawców taka forma edukacji miała być przyczynkiem do lepszego zrozumienia zagadnień historycznych, pretekstem do dyskusji, a także uatrakcyjnieniem zajęć szkolnych⁴⁵.

Filmową interpretację obrazu *Matejki* zawiera również film animowany zrealizowany przez Narodowe Centrum Kultury, opowiadający o przedstawionych przez malarza uczestnikach, wydarzeniach i okolicznościach uchwalenia Konstytucji⁴⁶. Animacja została przygotowana na wystawę *Duma Rzeczypospolitej* w warszawskiej Galerii Kordegarda, która została otwarta 3 maja 2012 roku.

3 maja 2021 roku w TVP odbyła się premiera pełnometrażowego filmu dokumentalnego *Trzeci maja, czyli dziś* w reżyserii Cypriana Demianiuka, z udziałem historyków polskich i zagranicznych (Anna Grześkowiak-Krwawicz, Richard Butterwick-Pawlikowski, Karsten Holste, Miłoś Źrznik, Barbara Stankevič i in.). Twórcy filmu, realizowanego w Polsce, Litwie, Ukrainie i Niemczech próbują odpowiedzieć na pytanie, czemu to właśnie pod koniec XVIII wieku powstała w Polsce jedna z pierwszych nowożytnych konstytucji. Atmosferę epoki kreują także historyczne kostiumy i pałacowe wnętrza.

To film o Konstytucji 3 maja jako dokumencie, ale też o procesach historycznych, społecznych i gospodarczych, które złożyły się na sukces międzynarodowy i sukces reformy, która się z nim wiązała – powiedział w specjalnym wydaniu programu *Trójkowo, filmowo* autor scenariusza Piotr Kornobis⁴⁷.

W filmie *Trzeci maja, czyli dziś* obraz *Matejki* jest łącznikiem ze współczesnością oraz medium prezentującym bohaterów i antybohaterów procesu.

Ten obraz jest częścią budowania legendy Konstytucji. *Matejko*, malując swój obraz 30 lat przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości, nie miał pojęcia, że to w ogóle nastąpi i wpisywał się w grono twórców przypominających o najbardziej genialnych momentach państwa, którego nie było wtedy na mapie – stwierdził Kornobis na antenie radiowej

44 Zob. <https://wfdif.online/historia-w-0%C5%BCywionych-obrazach/film/jan-matejko-konstytucja-3-maja-1791-roku/> [dostęp: 20 02 2022].

45 Por. książkę dla dzieci Katarzyny Ostrowskiej-Biernackiej *Luneta czasu i Konstytucja 3 maja*. Jej bohaterowie znajdują „lunetę czasu”, dzięki której przenoszą się do obrazu Jana *Matejki*.

46 <https://www.gov.pl/web/grecja/animacja-matejko-konstytucja-3maja> [dostęp: 20 02 2022].

47 <https://www.polskieradio.pl/9/317/Artykul/2726851,Konstytucja-3-maja-na-ekranie-Trzeci-maja-czyli-dzis> [dostęp: 20 02 2022].

Trójki. – Po Matejce nikomu nie udało się tak uchwycić charakteru tamtego czasu⁴⁸.

Jeśli chodzi o problem obecności tradycji Sejmu Wielkiego we współczesnym dramacie, teatrze czy filmie fabularnym, temat ten pojawia się rzadko⁴⁹. Nie brak natomiast filmów amatorskich, umieszczanych na kanałach YouTube'a, i historii alternatywnych⁵⁰. Ich twórcy bardzo często starają się przedstawić fakty historyczne w sposób humorystyczny, tak aby „były one bliższe współczesnym, aby dana postać, obiekt czy wydarzenie było zapamiętane dzięki skojarzeniu z charakterystycznym filmowym odpowiednikiem”⁵¹.

Ciekawym odniesieniem do Sejmu Wielkiego jest tekst piosenki Jacka Kaczmarskiego *Krajobraz po uczcie* (1977), należącej do cyklu *Mury*⁵².

A w stolicy Sejm kończy obrady
Na rękach niesiony uśmiecha się król
Ambasadorowie nie zmieniają rolę
Wiedząc jak blisko od chwały do zdrady...⁵³

Cytowany fragment przenosi czytelnika do Warszawy, w której obrady kończy Sejm Czteroletni, a szczęśliwy król niesiony jest na rękach poddanych. Ten gest nasuwa skojarzenia z obrazem Matejki, z tym, że na płótnie artyści postacią centralną jest marszałek Sejmu Wielkiego Stanisław Małachowski, natomiast król, namalowany po lewej stronie, wchodzi do Kolegiaty św. Jana⁵⁴. Uchwalenie

48 *Ibid.*

49 Należy odnotować widowisko telewizyjne *Trzeci maja* (pierwotnie noszące tytuł *Konstytucja 3 maja*) w reż. Grzegorza Królikiewicza (1976), przedstawiające okoliczności i konsekwencje uchwalenia Konstytucji od czasu rozpoczęcia obrad Sejmu Czteroletniego do momentu przystąpienia króla do Targowicy, oraz *Polonez* Jerzego S. Sity (wyst. 1981). Por. Jadwiga Łużyńska-Doroba, *Konstytucja 3 maja w filmie i widowisku telewizyjnym*, in: *Konstytucja 3 maja w tradycji i kulturze polskiej*, p. 618–629.

50 Zob. Olgierd Rudak, *Konstytucja 3 Maja: Sasowie na tronie polskim (historia alternatywna)*, <https://czasopismo.legeartis.org/2016/05/konstytucja-3-maja-sasowie-na-tronie-polskim/> [dostęp: 20 02 2022].

51 Fragment opisu filmu opublikowanego na kanale Jost Ludwik Decjusz Entertainment https://www.youtube.com/channel/UCU__7Y2x7oEBnXeFolKMotA [dostęp: 20 02 2022].

52 Na problematykę inspiracji epoką oświecenia w piosenkach Jacka Kaczmarskiego zwrócił uwagę Stanisław Kukurowski w swej książce *Inspiracje oświeceniowe w literaturze polskiej lat 1918–1981*, Wrocław 1995, p. 186–187. Zagadnienie to rozwinęła Małgorzata Krzysztofik w książce *Kultura Pierwszej Rzeczypospolitej w poezji Jacka Kaczmarskiego*, Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, 2017.

53 <https://www.kaczmarski.art.pl/tworczosc/wiersze/krajobraz-po-uczcie/> [dostęp: 20 02 2022].

54 Utwór zyskał ogromną popularność po 1981 r., kiedy to był interpretowany w kontekście współczesnych wydarzeń politycznych czasów stanu wojennego. Retorykę aktu abdykacji ostatniego z królów polskich porównywano wówczas do przemówienia Wojciecha Jaruzelskiego usprawiedliwiającego wybuch stanu wojennego.

Konstytucji opatrzone jest w utworze Kaczmarskiego ironicznym komentarzem, informującym o spokojnym zachowaniu ambasadorów państw ościennych, świadomych tego, „jak blisko od chwały do zdrady”⁵⁵. Według Małgorzaty Liseckiej, świat przedstawiony *Krajobrazu po uczcie* organizuje zasada pospieszności, będąca jednym z sygnałów nadchodzącego przewrotu, radykalnej zmiany rzeczywistości⁵⁶.

Rzeczywistości Sejmu Wielkiego poświęca Kaczmarski również piosenkę *Wieszanie zdrajców na Rynku Warszawskim w roku 1794 podczas Insurekcji Kościuszkowskiej* (1980, program Muzeum). Tekst Kaczmarskiego jest ekfrazą grafiki Jana Piotra Norblina i dotyczy wydarzenia z 9 maja 1794 roku, kiedy w Warszawie dokonano publicznej egzekucji przywódców Targowicy, skazanych na śmierć decyzją sądu kryminalnego: biskupa inflanckiego Józefa Kazimierza Kossakowskiego, hetmana wielkiego koronnego Piotra Ożarowskiego, marszałka Rady Nieustającej Józefa Ankwicza i hetmana polnego litewskiego Józefa Zabielly. Tytułowy motyw obrazu Norblina – miejsce wymierzenia sprawiedliwości – Kaczmarski zastępuje pospieszną relacją z poszczególnych egzekucji. Nakładając maskę obserwatora zdarzeń poeta ujawnia uczucie lęku i bezradności wobec żywiolowo manifestowanej nienawiści tłumu⁵⁷.

Równie popularna jak obraz Jana Matejki jest w kontekście trzeciomajowym jedynie pieśń *Witaj majowa jutrzeńko* (znana też jako *Mazurek Trzeciego Maja*), która stała się jedną z najczęściej wykonywanych pieśni patriotycznych⁵⁸. Utwór powstał w okresie powstania listopadowego, w czterdziestą rocznicę Konstytucji, a jego słowa napisał jeden z jego uczestników Rajnold Suchodolski. Nie ma pewności co do autorstwa melodii, choć przypisuje się ją Fryderykowi Chopinowi⁵⁹. *Mazurek Trzeciego Maja* mocno eksploatowany jest zwłaszcza w przestrzeni placówek edukacyjnych. Obchody celebryje się nawet w przedszkolach, z udziałem kilkuletnich aktorów. W czasie przedstawienia „Konstytucja 3 Maja” w Przedszkolu Publicznym nr 10 w Brzegu 26 kwietnia 2017 roku jeden z przedszkolaków wykonał interesujący nas utwór na flecie⁶⁰.

Pod hasłem *Majowa Jutrzeńka 1791: Mazurek 3 Maja* przebiegała w 2021 roku Noc Muzeów w wilanowskim Muzeum Pałacu Króla Jana III (1–5 maja).

55 Małgorzata Krzysztofik, *op. cit.*, p. 186.

56 Zob. Małgorzata Lisecka, „Wiedziałem, że to się tak skończy”: Jacek Kaczmarski o „prawdziwym końcu Królestwa Polskiego”, in: *„Piosenki prawdziwe” w kulturze PRL-u. Studia*, pod red. Ewy Paczoskiej i Dawida Marii Osińskiego, Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2013, p. 123–130.

57 *Ibid.*, p. 129. Por. książka *Wieszanie* J. M. Rymkiewicza, uhonorowana w 2008 r. Nagrodą TVP Kultura w kategorii literatura. Mówi ona o wydarzeniach, do których doszło w Warszawie między połową kwietnia a początkiem listopada 1794 r. Autor sugeruje, że stracenie króla uczyniło by Polaków groźnym narodem królobójców, ale i narodem nowoczesnym.

58 <https://www.youtube.com/watch?v=Ni4CZwKc9N8> [dostęp: 22 02 2022].

59 Melodia była skomponowana pierwotnie do piosenki Stanisława Doliwy Starzyńskiego *Maj*.

60 Filmik zamieszczony na kanale Tuba Brzegu. Zob. <https://www.youtube.com/watch?v=KMB-F7iGlVn8> [dostęp: 22 02 2022].

Na dobry początek – włączcie dźwięk i wysłuchajcie *Mazurka 3 Maja* w wykonaniu Zespołu Pieśni i Tańca Ziemi Hrubieszowskiej – *official* pod kierunkiem Grażyny Temporowicz. W teledysku występują uczestniczki programu „Debiutantki” – informowali organizatorzy fanpage’u Muzeum. Przenieście się z nami w czasie do radosnych momentów po uchwaleniu Konstytucji 3 maja. Włączcie dźwięk! Śpiewają dla Was artyści z Chóru Związku Artystów Scen Polskich pod dyrekcją Magdaleny Trzcionkowskiej⁶¹.

Inicjatywy rocznicowe, podejmowane przez pracowników tej placówki, wydają się szczególnie cenne. Jedną z nich jest nagranie, poświęcone Stanisławowi Kostce Potockiemu – współtwórcy Konstytucji⁶².

Na zakończenie warto wspomnieć o Stowarzyszeniu Potomków Sejmu Wielkiego (SPSW, Society of the Descendants of the Great Sejm)⁶³. Główne cele działalności Stowarzyszenia to m.in. upowszechnianie wiedzy o tradycjach polskiego parlamentaryzmu i demokracji, ze szczególnym uwzględnieniem Konstytucji 3 maja, Sejmu Wielkiego i dzieła jego uczestników, rozwijanie w społeczeństwie świadomości nieprzerwanej obecności kontynuatorów idei przyświecających uczestnikom Sejmu Wielkiego w życiu kulturalnym, społecznym, naukowym i politycznym oraz utrzymywanie kontaktów z potomkami uczestników Sejmu.

Stowarzyszenie Potomków Sejmu Wielkiego powstało 3 maja 2006 roku, w 215. rocznicę uchwalenia Konstytucji, z inicjatywy Marka J. Minakowskiego jako stowarzyszenie zwykłe, dwa lata później uzyskując osobowość prawną. Członkiem Stowarzyszenia może być każdy, kto wykaże pochodzenie w linii prostej (lub po rodzeństwie) od jednego z 483 sygnatariuszy Konfederacji Generalnej w Sejmujących Stanach Obojga Narodów, zawartej 7 października 1788 roku i przedłużonej do 16 grudnia 1790 roku⁶⁴. Pod patronatem Stowarzyszenia rozwijany jest portal Genealogii Potomków Sejmu Wielkiego⁶⁵.

Janusz Tazbir, cytując we wspomnianej wyżej pracy bohatera *Pamiętek Sopolicy* Wacława Rzewuskiego konstatuje, że mimo stosunkowo niewielkich rozmiarów *Ustawy* trudno spotkać człowieka, który zadałby sobie trud przeczytania jej ze zrozumieniem i z uwzględnieniem momentu dziejowego, w którym powstała. Pomimo to Konstytucja 3 maja jest jednym z pierwszych skojarzeń na hasło oświecenie. Akcentuje się pierwszeństwo polskiej ustawy, bezkrwawość rewolucji i

61 Program edukacyjno-charytatywny, jedyny w Polsce, przeznaczony dla dziewcząt w wieku 18–25. <https://www.facebook.com/Debiutantki/> Zob. <https://www.facebook.com/Debiutantki/> [dostęp: 22 02 2022].

62 <https://www.facebook.com/wilanow/videos/483188139592480/> [dostęp: 22 02 2022].

63 Zob. <https://www.facebook.com/groups/456602714529470/about> [dostęp: 22 02 2022].

64 <https://www.spsw.pl/pl/organizacja> [dostęp: 22 02 2022].

65 <http://www.sejm-wielki.pl> [dostęp: 22 02 2022].

fakt, że podzielony naród potrafił się pogodzić w imię wyższych idei. Przekonanie to silnie wybrzmiewa w jubileuszowych przemówieniach:

218 lat temu uchwalono pierwszą w Europie Konstytucję – powiedział w 2009 r. Lech Kaczyński. Kto to zrobił? My Polacy. Możemy być i powinniśmy być z tego autentycznie dumni. Konstytucja francuska pochodzi z tego samego roku, ale uchwalona została 4 miesiące później. Tu, na kontynencie europejskim ten akt wtedy 218 lat temu był sławny, i był sławny słusznie. Był bowiem dziełem nie tylko Sejmu Czteroletniego, był uwieńczeniem trzydziestoletnich prób naprawy naszego państwa. Wcześniej niezmiernie słabego, podporządkowanego oligarchom, państwa, które nie było w stanie chronić słabszych i nie mogło opierać się silniejszym. Od sejmu konwokacyjnego do uchwalenia Konstytucji minęło 27 lat prób, błędów i nieustannych wysiłków⁶⁶.

Literatura

- Barkowski Igor, My wszyscy z Niej... Wokół najnowszej edycji Konstytucji 3 Maja, in: *Wiek Oświecenia*, 2019, nr 35, p. 220–232.
- Chachulski Tomasz, Sejm Czteroletni i jego tradycje (Sprawozdanie), in: *Biuletyn Polonistyczny*, 1989, t. 32, nr 3–4.
- Grześkowiak-Krwawicz Anna, Konstytucja 3 Maja – narodziny mitu, in: Grześkowiak-Krwawicz Anna, *Czy rewolucja może być legalna? 3 maja w oczach współczesnych*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2012.
- Grześkowiak-Krwawicz Anna, Konstytucja 3 Maja. Narodziny legendy, in: *Ku reformie państwa i odrodzeniu moralnemu człowieka: zbiór rozpraw i artykułów poświęconych dwusetnej rocznicy ustanowienia Konstytucji 3 Maja 1791 roku*, pod red. Piotra Żbikowskiego, Rzeszów: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 1992.
- Konstytucja 3 Maja 1791. Na podstawie tekstu Ustawy Rządowej z archiwum Sejmu Czteroletniego przechowywanego w Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie*, wstęp i opracowanie Anna Grześkowiak-Krwawicz, Warszawa: Archiwum Główne Akt Dawnych, Muzeum Łazienki Królewskie, 2018.
- Kostkiewiczowa Teresa, Poezja polska XVIII wieku wobec Konstytucji 3 Maja, in: *Ku reformie państwa i odrodzeniu moralnemu człowieka: zbiór rozpraw i artykułów poświęconych dwusetnej rocznicy ustanowienia Konstytucji 3 Maja 1791 roku*, pod red. Piotra Żbikowskiego, Rzeszów: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 1992, p. 25–35.
- Krzysztofik Małgorzata, *Kultura Pierwszej Rzeczypospolitej w poezji Jacka Kaczmarskiego*, Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, 2017.
- Kwiatkowski Piotr T., Jaką historią interesują się Polacy? Pytanie o kształt pamięci zbiorowej i jej przemiany po 1989 roku, in: *Historia Polski od-nowa. Nowe narracje historii i muzealne reprezentacje przeszłości*, pod red. Roberta Kostro, Kazimierza Wóycickiego i Michała Wysockiego, Warszawa: Muzeum Historii Polski, 2014, p. 119–158.
- Maksimowicz Krystyna, Stosunek opinii publicznej do Stanisława Małachowskiego w świetle ulotnej poezji politycznej w poezji Sejmu Czteroletniego, in: *Ku reformie państwa i odrodzeniu*

66 Przemówienie prezydenta Lecha Kaczyńskiego z okazji Narodowego Święta Trzeciego Maja, Warszawa, Plac Zamkowy, 3 maja 2009 roku. Zob. https://m.ksap.gov.pl/sites/default/files/files/etos_panstwowca_o.pdf [dostęp: 22 02 2022].

- moralnemu czlowieka: zbiór rozpraw i artykułów poświęconych dwusetnej rocznicy ustanowienia Konstytucji 3 Maja 1791 roku*, pod red. Piotra Żbikowskiego, Rzeszów: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 1992.
- Matuszak Grzegorz, Konstytucja 3 maja w świadomości współczesnej młodzieży polskiej, in: *Konstytucja 3 maja w tradycji i kulturze polskiej*, pod red. Aliny Barszczewskiej-Krupy, Łódź: Wydawnictwo Łódzkie 1991.
- „*Modi memorandi*”. *Leksykon kultury pamięci*, red. Magdalena Saryusz-Wolska, Robert Traba, współpr. Joanna Kalicka, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2014.
- Lewandowski Paweł, Jan Matejko i internetowe memy, czyli kto się śmieje z historii Polski?, in: *Histmag.org* 16 08 2013, <http://histmag.org/Jan-Matejko-i-internetowe-memy-czyli-kto-sie-smieje-z-historii-Polski-8342>.
- Libera Zdzisław, Konstytucja 3 Maja w oczach współczesnych jej poetów, in: *Niepodległość i Pamięć*, 2000, nr 16.
- Lisecka Małgorzata, „Wiedziałem, że to się tak skończy”: Jacek Kaczmarski o „prawdziwym końcu Królestwa Polskiego”, in: *„Piosenki prawdziwe” w kulturze PRL-u. Studia*, pod red. Ewy Paczowskiej i Dawida Marii Osińskiego, Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2013, p. 123–130.
- Łużyńska-Doroba Jadwiga, Konstytucja 3 maja w filmie i widowisku telewizyjnym, in: *Konstytucja 3 maja w tradycji i kulturze polskiej*, pod red. Aliny Barszczewskiej-Krupy, Łódź: Wydawnictwo Łódzkie, 1991, p. 618–629.
- Piotrowska Magdalena, Rocznice narodowe jako medium pamięci kulturowej, in: *Napis*, 2019, nr 25: *Pamiętka, hold, laudacja w literaturze i kulturze*, p. 249–266.
- Stawarz Andrzej, Obchody 125 rocznicy Konstytucji 3 Maja: narodziny święta narodowego, in: *Niepodległość i Pamięć*, 2000, nr 7/1 (16).
- Stulgis Magdalena, Pomiędzy rekonstrukcją, odtwórstwem a inscenizacją, czyli próba analizy zjawiska rekonstrukcji historycznej, in: *Pamięć i Sprawiedliwość*, 2013, nr 2.
- Szlendak Tomasz [i in.], *Dziedzictwo w akcji. Rekonstrukcja historyczna jako sposób uczestnictwa w kulturze*, Warszawa: Narodowe Centrum Kultury, 2012.
- Tazbir Janusz, *Prace wybrane*, t. 4: *Studia nad kulturą staropolską*, Kraków: Universitas, 2001.
- Wdowik Agata, Patriotyzm popkulturowy. Malarskie motywy doby oświecenia we współczesnej przestrzeni wirtualnej oraz publicznej (1995–2015), in: *Kultura i Historia*, 2016, nr 29.
- Załęczny Jolanta, *Tradycje patriotyczne elementem kształtowania zbiorowej świadomości historycznej w II Rzeczypospolitej*, Warszawa: Muzeum Niepodległości, 2017.

Źródła internetowe [dostęp: 22 02 2022]

- <https://arxregia.pl/wiaw-marszalek/?fbclid=IwAR2nztEfUVh0sjobwTRE3BHMB6wUTJ-ku3Xc74toEiv27jXEfFOD4717kcLe8>
- <https://czasopismo.legeartis.org/2016/05/konstytucja-3-maja-sasowie-na-tronie-polskim/>
- <https://culture.pl/pl/artykul/tomasz-szarszen-oswiecenie-ciagle-trwa-wywiad>
- <https://dzieje.pl/wiadomosci/mkdnis-blisko-100-wydarzen-uswietni-obchody-230-rocznicy-uchwalenia-konstytucji-3-maja>
- <https://dzieje.pl/wiadomosci/nikzentaitis-na-litwie-obchody-konstytucji-3-maja-beda-popularyzowac-wydarzenie>
- <https://www.gdansk.pl/wiadomosci/historyczna-zmiana-warty-przy-katowni-rekonstruktorzy-z-garnizonu-gdansk-zachwycili-mieszkancow-i-turystow,a,145008>
- <https://www.gov.pl/web/archiwum-kultury/obchody-230-rocznicy-uchwalenia-konstytucji-3-maja-100-wydarzen-online-i-stacjonarnie>
- file:///C:/Users/DK/Downloads/Kalendarium_3_maj_2021.pdf
- <https://www.facebook.com/komitetdlahumanistyki/photos/a.333019320192691.1073741830.250994921728465/414366602057962/?type=3&theater>
- <https://www.facebook.com/jazzpoznanc/posts/1654095871593150>

<https://www.gov.pl/web/grecja/animacja-matejko-kontytucja-3maja>
<https://www.youtube.com/watch?v=FKUBLLn3czU>
https://www.youtube.com/channel/UCU__7Y2x7oEBnXcFolKMotA
https://m.ksap.gov.pl/sites/default/files/files/etos_panstwowca_o.pdf <https://konstytucja3maja.gov.pl/pl/>
<https://www.kaczmarek.art.pl/tworczosc/wiersze/krajobraz-po-uczcie/>
<https://www.konstytucja1791.pl/>
<https://media.pkobp.pl/69603-pko-bank-polski-partnerem-strategicznym-xxii-biegu-konstytucji-3-maja>
<https://www.polskieradio.pl/9/317/Artykul/2726851,Konstytucja-3-maja-na-ekranie-Trzeci-maja-czyli-dzis>
<https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/wystapienie-z-okazji-229-rocznicy-konstytucji-3-maja,4236>
<https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/agent.xsp?symbol=glosowania&nrkadencji=9&nrposiedzenia=21&nrglosowania=168>
<http://www.teatr-muzyczny.lodz.pl/tm-s-zajecia-online-teatru-muzycznego-w-lodzi-o>
<http://www.wfdif.pl/pl/edukacja-filmowa/ozywiony-obraz/konstytucja-3-maja-1791-roku>
<https://vod.tvp.pl/video/trzeci-maja-czyli-dzis,trzeci-maja-czyli-dzis,53611988>
<https://warszawa.tvp.pl/53834321/konstytucja-3-maja-plenerowy-happening-muzycznyohistoryczny-w-warszawie>
<https://wfdif.online/historia-w-0%C5%BCywionych-obrazach/film/jan-matejko-konstytucja-3-maja-1791-roku/>

DANUTA KOWALEWSKA – doktor habilitowana, profesor Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Obszary zainteresowania naukowego: literatura i kultura oświecenia, szczególnie życie literackie jego ostatniej fazy; estetyka literacka klasycyzmu i sentymentalizmu; dawne poetyki normatywne, zwłaszcza osiemnastowieczne, oraz pisarze, których nie umieszcza się w głównym nurcie epoki (Jan Bohomolec, Stanisław Doliwa Starzyński); bajka i satyra stanisławowska; demonologia w literaturze i kulturze dawnej; oświeceniowa literatura popularna i użytkowa, w szczególności kalendarze i prognostyki; literatura porównawcza.

E-mail: jurans@umk.pl

ORCID: 0000-0001-5375-2394

GEGUŽĖS 3 D. KONSTITUCIJA ŠIUOLAIKINĖJE LENKIJOS KULTŪROJE

DANUTA KOWALEWSKA

Torunės Mikalojaus Koperniko universitetas

Straipsnyje analizuojamas 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos gyvybingumas šiuolaikinėje kultūroje. Tyrimu siekiama atsakyti į klausimą, kiek XVIII a. pabaigoje priimtas teisės dokumentas yra įsitvirtinęs šiuolaikinių lenkų sąmonėje ir kiek jis tapęs kasdienybės dalimi. Pateikiamais pavyzdžiais parodoma, kaip Lenkijoje ir užsienyje švenčiamos Konstitucijos priėmimo metinės. Atkreipiamas dėmesys į Konstitucijos metines lydinčius renginius ir analizuojama jų įtaka lenkų tautiniam tapatumui formuotis. Tyrimas aprėpia įvairias jubiliejines iniciatyvas – valstybines ir privačias, kurios buvo įgyvendintos švietimo įstaigose bei muziejuose, taip pat viešinamos žiniasklaidoje. Tyrimas atskleidė nemažtantį 1891 m. nutapyto lenkų dalininko Jano Matejkos paveikslo *Gegužės 3 d. konstitucijos paskelbimas* populiarumą. Surinktos medžiagos analizė leidžia daryti išvadą, kad istorinio fakto pažinimas nėra lydimas gilesnio 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos (Valdymo įstatymo) nuostatų ir jo tikrosios reikšmės pažinimo. Šiandien Konstitucija atlieka sąmoningai kuriamo tautinio mito vaidmenį.

Reikšminiai žodžiai: 1791 m. gegužės 3 d. konstitucija, tautinė tapatybė, šiuolaikinė kultūra, tautinis mitas, istorinė atmintis.